

**Тіл кемістігі.
Логопедиялық
көмек жүйесі**

Логопедия – сөйлеу тілінің кемістіктерін, оның бұзылу себептерін болдырмау жолдары, сонымен бірге осындай кемістіктерді әр түрлі жолдармен түзетіп жоюдың тәсілдерін зерттейтін арнайы педагогикалық ғылым.

«Логопедия» – логос (сөз) және пайдео (тәрбиелеймін, үйретемін) деген грек сөздерінің түбірінен алынған. Логопедия арнайы педагогиканың (дефектологияның) бір бөлігі болып есептеледі.

Логопедияның зерттеу объектісі – сөйлеу тілінің бұзылуынан зардап шеккен адам.

Логопедияның негізгі мақсаттары – сөйлеу тілі бұзылған адамды оқытуды, тәрбиелеуді және қайта тәрбиелеуді, сонымен бірге сөйлеу тілінің кемістіктерінен алдын ала сақтандыру жолдарын ғылыми негізде жете зерттеу болып табылады.

Логопедияның міндеттері:

- Сөйлеу тілінің бұзылуының таралуын, оның симптоматикалық белгілерін анықтау;
- Сөйлеу тілі бұзылған баланың сөйлеу қабілетінің өздігінен белгілі бір бағытпен дамуын, сөйлеу кемістіктерінің адамның жеке басының қалыптасуына, психиканың дамуына тигізетін әсерін анықтау;
- Сөйлеу тілінің бұзылуының себептерін, белгілерін, механизмдерін анықтау;
- Сөйлеу тілінің кемістіктерін түзету, жою;
- Сөйлеу тілінің кемістіктерінің алдын ала сақтандыру тәсілдерін толық жетілдіру;
- Логопедиялық көмекті ұйымдастыру мәселесін қалыптастыру.

Тіл кемістіктерін топтастыру

Клиникалық-педагогикалық
(ауызша, жазбаша)

Психологиялық-педагогикалық

С.С.Ляпидевскийдің айтуы бойынша КПТ-да тіл кемістігін үш жақтан қарастыруға болады:

Медициналық аспекті- сөйлеу анализаторының қайсысы зақымдалған , қай бөлігінде және күрделілігі қандай деңгейде екенін дәлелдейді.

Психологиялық аспекті- сөйлеу тілінің коммуникативтік қызметі қаншалықты бұзылғанын; әр түрлі тіл кемістіктері бар балалардың тұлғалық ерекшеліктерін; болжауы қандай болатынын қарастырады.

Логопедиялық аспекті- сөйлеу тілінің қай бөлімі зақымдалғанын қарастырады.

Ауызша сөйлеу тілінің бұзылыстары

```
graph TD; A[Ауызша сөйлеу тілінің бұзылыстары] --> B[Сыртқы(фонациялық)]; A --> C[Ішкі (сематикалық)]; B --> D[1)Дауыстың бұзылуы ;]; B --> E[2)Сөйлеу тілінің жылдамдығы мен ырғақтылығының бұзылуы;]; B --> F[3)Тіл дыбыстарының айтылуының бұзылуы;]; C --> G[1) алалия]; C --> H[2) афазия];
```

Сыртқы(фонациялық)

- 1)Дауыстың бұзылуы ;
- 2)Сөйлеу тілінің жылдамдығы мен ырғақтылығының бұзылуы;
- 3)Тіл дыбыстарының айтылуының бұзылуы;

Ішкі (сематикалық)

- 1) алалия
- 2) афазия

Ауызша сөйлеу тілінің сыртқы бұзылуы

Дауыс- бұл өзінің күрделілігіне және әлеуметтік маңыздылығына байланысты емес адам көмейінен шығатын кез-келген дыбыс.

1) Дауыстың бұзылуы- бұл күш, жоғарылық, тембр ауытқуы.

А) Афония (грекше «а»- теріс мағыналы қосымша, « phone»- дауыс)- сыбырлап сөйлеу сақталғанның өзінде де дауыстап және қатты сөйлеуге қабылетсіздік.

Б) Дисфония(«dis»-бұзылу, «phone»- дауыс)- жарым жартылай дауыс бұзылуы, осы кезде афониядан айырмашылығы дыбыс шығару сақталынып, бірақ ерекше тембр, әлсіздік немесе үзілмелілікпен сипатталады.

В) Фонастения(«phone»- дыбыс, дауыс «astheneia» - әлсіздік, дәрменсіздік)- сөйлеу қозғалу аппаратының табиғи зақымдалуының болмауы кезіндегі дауыс қалыптасуының бұзылуы.

2) Сөйлеу тілінің жылдамдығы мен ырғақтылығының бұзылуы:

А) **Тахилалия**(«tachys»- тез, «lalio»- сөйлеу тілі)- сөйлеу жылдамдығының қалыптан тыс тездетуі.

Б) **Брадилалия**(«bradys»-баяу, «lalio»- сөйлеу тілі)- сөйлеу жылдамдығының қалыптан тыс баяулауы.

В) **Тұтықпа (логоневроз)** - сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің тырысу салдарынан сөйлеудің ырғақтылығының жылдамдығының бұзылуы.(жүйелік, невроз тәрізді), (жеңіл, орташа, ауыр).

3) Тіл дыбыстарының айтылуының бұзылуы:

А) **Дислалия**- есту қабілеті дұрыс және сөйлеу тілі аппаратының иннервациясы сақталған қалпында сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуының бұзылуы.

(акустика-фонематикалық, артикуляторлы-фонематикалық, артикуляторлы-фонетикалық)

Б) **Ринолалия**- сөйлеу мүшелерінің анатомиялық ақаулықтарының салдарынан дауыс әуезділігінің (тембрінің) және тіл дыбыстарының айтыруының бұзылуы. (ашық, жабық, аралас)

В) **Дизартрия**- сөйлеу тілінің күрделі бұзылуы.

Ауызша сөйлеу тілінің ішкі бұзылуы

А)Алалия – ерте кездегі бала дамуы немесе құрсак ішіндегі бас миының қабығындағы сөйлеу аймағының органикалық бұзылу нәтижесіндегі сөйлеудің жоқ болуы немесе дамымауы.

1)Моторлы (экспрессивті) алалия – бұл орталық органикалық сипаттағы экспрессивті сөйлеудің жүйелі дамымауы, мағыналық және сенсомоторлық операцияның (моторлы орталықтағы зақымдануды жайылтпау кезінде) біршама сақталуы кезінде сөз сөйлеудің зақымдану барысындағы тіл операцияларының қалыптаспауы мен келісілі.

2)Сенсорлы алалияның негізгі нышаны самай үлесінің басын жарты шарының зақымдану кезінде пайда болатын сөйлеу-есту анализаторының жұмысының бұзылу нәтижесінде сөзді қабылдау және түсіну бұзылысы болады.

Б) Афазия (грекше «а»- теріс мағыналы қосымша, «phasis»- айту) – сөздің бұзылуы, есту және артикуляциялық аппаратының қызметінің сақталуы кезіндегі тіл құралымен толық немесе жарым-жартылай қолдану мүмкіндігін жоғалтуы.

1) **Акустика-гностикалық** сенсорлы афазия негізінде фонематикалық есту қабілетінің бұзылуы .

2) **Акустика-мнестикалық** афазия кезінде естіген сөзді жадында сақтауы төмендейді.

3) **Семантикалық** афазияда керекті сөзді табу немесе затты еркімен атау кезіндегі өзіндік амнестикалық қиыншылықтар байқалады.

4) **Афферентті** моторлы афазия артикуляциялық аппаратының әр түрлі мүшелерінің қозғалысының кеңістікті синтездеуінің бұзылуы, сөйлеу жағдайының толық жоқтығымен сипатталады және артикуляцияның жеке жолын таңдауының айрықша бұзылуы байқалады.

5) **Эфферентті** моторлы афазия қозғалу бағдарламасын еске түсіру және қабылдау қиыншылығымен қоса жүреді.

6) **Динамикалық** афазия кезіндегі негізгі сөйлеу кемістігі қиыншылықта немесе айтылудың толық белсенді күшейтуінің мүмкін еместігінде байқалады.

Жазбаша сөйлеу тілінің бұзылуы

А) Дислексия («dis» - бұзылу, «lego»- оқимын) бұл тұрақты сипаттағы қайталанатын қателермен белгіленетін және жоғарғы психикалық функциялардың қалыптаспағандығымен (бұзылысымен) шартталған, оқу үрдісінің жартылай спецификалық бұзылысы.

Р.И.Лалаева дислексияның келесі жіктеулерін ұсынды:

1) Фонематикалық дислексия- фонематикалық жүйе қызметінің дамымауымен байланысты.

2) Семантикалық дислексия- оқыған сөздерді, сөйлемді, мәтінді техникалық дұрыс оқыған жағдайда оқығанының түсінуінің бұзылуы.

3) Аграмматикалық дислексия- сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымын морфологиялық және синтаксистік жалпылаудың дамымауымен белгіленеді.

4) Мнестикалық дислексия- барлық әріпті игеру қиыншылығында, оның дифференциаланбаған ауысуында байқалады.

5) Оптикалық дислексия- ұқсас бейнелі әріпті игеру қиыншылығымен сипатталады.

6) Тактильді дислексия- көру қабылеті зақымдалған балаларда болады.

Б) Дисграфия («dis»- бұзылу, «grapho»- жазу)- бұл жазу процесінің жарым жартылай өзіндік бұзылуы.

1) Артикуляторлы-акустикалық дисграфия- оның негізінде дұрыс айтылмаудың жазуда көрінуі, яғни бала өзінің ауызша сөйлеу тілінде дыбысты дұрыс айтпауы жазуда бейнеленеді.

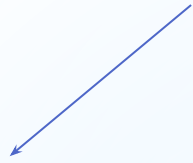
2) Фонемді тану бұзылысы негізіндегі дисграфия(фонемді дифференциациялау) фонетикалық жақындығы бойынша сәйкес әріптерді алмастырудан байқалады.

3) Тілдік талдау мен жуктеудің бұзылу негізіндегі дисграфия: сөйлем және сөз құрылысының бұрмалануы жазуда тілдік талдау мен жіктеудің дамуымен байқалады.

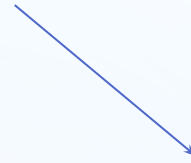
4) Аграмматикалық дисграфия сөздің грамматикалық қатарының дамымауымен байланысты: морфологиялық, синтаксистік жалпылуының дамымауы.

5) Оптикалық дисграфия көру гнозисінің, талдау, жинақтау, кеңістікте бағдарлаудың дамымауымен байланысты.

Психологиялық – педагогикалық топтастыру

1. қарым-қатынас құралының бұзылуы

2. қатынас құралының қолдану кезінде бұзылуы

1. Қарым-қатынас құралының бұзылуы:

А) **фонетикалық бұзылыстар** - балалардың кейбір дыбыстарды бұзып немесе мүлдем айтпауы.

Б) **сөйлеу тілінің фонетика-фонематикалық жетіспеушілігі (ФФЖ)** – фонемді қабылдау және айтуындағы ақаулықтардың салдарынан әр түрлі тіл кемістіктері бар балалардың ана тілінде сөйлеу жүйесінің бұзылуы.

В) **жалпы сөйлеу тілінің дамымауы(ЖСТД)** – сөйлеу тілінің күрделі бұзылуы

2. Қатынас құралының қолдану кезінде бұзылуына

тұтықпа жатады. **Тұтықпа** жалпы сөйлеу тілі дамымауымен тіркесіп, аралас қосылған кемістік болуы мүмкін.

Сөйлеу қабілетінің бұзылу себептері

1.Биологиялық:негізінен құрсақішілік дамуы және босану кезінде(ұрықтың гипоксиясы, босану кезіндегі зақымдар және т.б.),сондай-ақ туылғаннан кейінгі алғашқы айларда әсер ететін патогендік факторлар.

2.Әлеуметтік-психологиялық факторлар: қоршаған ортаның жағымсыз әсерлері-педагогикалық салақтық, баланың сөйлеу қабілетінің дамуының шектен тыс стимуляциясы, айналасындағы адамдардың сөйлеу қабілетінің бұзылуы және т.б

Логопедиялық жұмыстарды ұйымдастыруда басшылыққа алынатын негізгі бағдарламалар тіл дамыту жұмыстарының мынадай міндеттерін ұсынады:

-Құрылымдық – тілдің барлық құрылымдық компоненттерінің фонетика,грамматика, лексиканы қалыптастыру;

-Функционалдық – қарым-қатынасқа түсу формаларын үйрету;

-Когнитивтік – тіл мен сөйлеудің бірлігін түсіндіру,сөйлеудегі себеп-салдарды анықтау.

Ауыр тіл кемістігі бар балаларға арналған мектептерде сөйлеу тілі бұзылған балалармен жүзгізілетін жұмыстарды ұйымдастыруда педагогикалық жұмыстар мына балалармен жүргізіледі. 2-3 деңгейдегі бұзылуы анықталған балалар:

**1 бөлім – жалпы сөйлеудің күрделі кемшілігі.
10 жыл ішінде 9-жылдық білім меңгереді**

2-бөлім – күрделі түрдегі тұтығу белгіленген балалар